

BRNO

V MINULOSTI A DNES

Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna

XVIII

MAGISTRÁT MĚSTA BRNA
ARCHIV MĚSTA BRNA

BRNO 2005

Hana Jordánková – Hedvika Sedláčková

SKLENĚNÉ STRÍPKY A KERAMICKÉ STŘEPEY Z DOMÁCNOSTI MATOUŠE ŽIDLOCHOVSKÉHO

Věnováno památce Borise Novotného

Úzká spolupráce archeologů a historiků přináší pro badatelskou obec vždy nový, neotřelý vhled do života našich předků. I časově omezený výzkum historického úseku městských dějin může názorně nastínit na příkladu vybavenosti jedné brněnské domácnosti všední či sváteční každodennost, v našem případě nejdříve nobilitovaného měšťana a později reprezentanta nižšího šlechtického stavu – Matouše Židlochovského z Altenperku.

V roce 1957 proběhl v Orlí ulici č. 8 až 12 záchranný archeologický výzkum, který přinesl nové poznatky. Při demolování sklepů, které byly zničeny během II. svět. války, byla v domě č. 10 zjištěna vyzděná jímka z cihel (o rozměrech 190×200×120 cm) až po okraj zaplněná keramikou, zlomky skla a kachlů, včetně zbytků potravin a semen. Počet nádob – jak celých, tak dochovaných v torzech a zlomcích – byl odhadnut na dvě stě až tři sta kusů. Celý nález byl již v roce 1959 vedoucím výzkumu, Borisem Novotným, rámcově zpracován a zveřejněn.¹ Z množství keramických nálezů bylo formou katalogu uvedeno 92 vesměs celých nádob, z nichž část byla vyobrazena na tabulkách I–XVII (v některých případech však vyobrazení neodpovídají popisům, číslování je přeházené). Menší skupina torz a zlomků dle popisu z fajánsových habánských výrobků (č. 93–102) nebyla vyobrazena. Dále byly uvedeny i tři kachle: jeden režný miskovitý (č. 103) a dva se zelenou glazurou a plastickým motivem dvouhlavého orla na čelní vyhřívací stěně (č. 104–105). Soubor měl také obsahovat „množství střepin skleněných nádob, sklenic a pohárů. Vedle obdélných lahví z průhledného skla s krátkým úzkým hrdlem zde ležely ve střepech i zaobleně hraněné poháry na cibulových nožkách“.² V samotném katalogu je však uveden pouze výběr skla (č. 106–112, tabulka XVIII, XIX).

¹ Boris NOVOTNÝ, *Hromadný nález ze 16. stol. v Brně*. In: *Fontes archaeologicae Moraviae – Prameny moravské archeologie*. Tom. I., 1959, s. 5–24. Tato práce, kvalitou tisku poplatná možnostem doby vzniku, patří k základům novodobé postmedievální archeologie. Srov. Zdeněk SMETÁNKA – Jaromír ŽEGKLITZ, *Post-mediaeval archaeology in Bohemia and its problems*. In: *Studies in postmediaeval archeology* (dále *Studies*) 1, 1990, s. 7–21.

² B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 18.

Ve vyhodnocení autor stručně charakterizoval režnou užitkovou keramiku, kterou tvořily dva typy nádob – „hliněné poháry“ a „hliněné poháry na nožce“. Oba typy byly vyrobeny na rychle rotujícím hrnčířském kruhu z jemně plavené hlíny všech odstínů šedé barvy, dna byla odříznuta strunou. Poháry měly největší výduť v horní třetině výšky a později byly uvedeny do odborné literatury jako „brněnské poháry“.³ Vedle toho obsahovala jímka další tvary režné domácí keramiky jako velké mísy se dvěma uchy, džbány a džbánky. V menším množství byla zastoupena také keramika z oxidačně vypalovaného světlého materiálu s vnitřní polevou okrové, žluté nebo zelené barvy – hrnky s uchem, džbány, pánve – trojnožky. V soupisu uvedená holba a drobný melounovitý džbánek s vnitřní hnědou a vnější zelenou polevou (č. 87 a 90)⁴ patří již do skupiny habánských fajánsí. Zvláštní pozornost je věnována ojedinelému nálezu džbánu s vícebarevnou polevou a aplikovaným plastickým dekorem (č. 71). B. Novotný ho podle velkých písmen „H“, „V“ a „S“ na horním okraji neúplného medailonu vlevo od ucha spojuje s dílnou hrnčíře A. Scheuchenstuela ve Štýru – (A)ndreas (S)cheuchenstuel (H)afner, přičemž předpokládá možnost převráceného dosazení medailonu. Výrobu ve Štýru podporují také dále uváděné analogie.⁵

V Muzeu města Brna (dále MuMB), kam byla část nálezu předána, se nacházejí pouze celé nádoby a větší torza, části kachlů a ze skla výběr dvanácti reprezentativních nádob (př. č. IV/1). Osud dalších skleněných nálezů a části habánských fajánsí není znám.

Při zpracovávání výše uvedeného souboru skleněných pohárů, číší i lahví a stolní keramiky si autorky položily zásadní otázku. Lze jmenovitě určit objednavatele této kdysi velmi bohaté sady skleněných nádob a luxusní keramiky? Na základě topografie městských novověkých brněnských domů,⁶ ročního vročení⁷ na jedné z číší včetně zařazení dochovaného skla do širších evropských souvislostí jsme mohly položenou otázku jednoznačně zodpovědět. Uživatelem dochovaného souboru byla rodina Matouše Židlochovského z Altenperku.

³ Vladimír NEKUDA – Květa REICHERTOVÁ, *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*, Brno 1968, s. 155–159.

⁴ B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 21, tabulka XIV: 88, XVI: 90.

⁵ B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 21, tabulka XVII.

⁶ Archiv města Brna (dále AMB), fond T 11 Rodinný archiv Gödelů, Alois GÖDEL, *Topografie brněnských domů*, rukopis.

⁷ Zatímco B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 22 přesné roční datum neurčil (15.1), spoluautorka příspěvku Hedvika Sedláčková po revizi dochovaných skleněných předmětů zařadila na základě dochované číše (obr. č. II:1) vznik části souboru do roku 1591, čímž striktně potvrdila původce nálezu.

Matouš Židlochovský⁸ pocházel z nedalekých Židlochovic. Až do počátku 17. století zde žil jeden z jeho přímých příbuzných, bratr Jiřík.⁹ Kdy se Matouš v královském městě Brně trvale usadil, nevíme. V nejstarší dochované knize přijímání měšťanů není jeho jméno zapsáno.¹⁰ V městské brněnské společnosti se úspěšně etabloval již někdy před rokem 1589, neboť v úředním roce 1590–1591 byl jmenován mezi nově přijatými konšely.¹¹ V městské radě pak působil s malými přerážkami až do jara roku 1602.¹² Hned po vstupu do konšelského sboru byl pověřován správou různých hospodářských úřadů: v letech 1590–1591 dohlížel na provoz obecního mlýna,¹³ 1592–1595 byl správcem městské komory,¹⁴ 1595–1601 městské zbrojnice,¹⁵ 1596–1598 a opětovně v letech 1600–1602 správcem ústřední městské účtárny¹⁶ a v letech 1597–1598 měst-

⁸ Nově ucelený biografický medailónek o M. Židlochovském vyšel ve studii Hany JORDÁNKOVÉ – Ludmily SULITKOVÉ, *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období* (Prosopografická a diplomatická studie). In: Sborník archivních prací 45, 1995, s. 405–408. Forma zápisu křestního jména v městských brněnských pramenech má převážně podobu „Matausch“ (tedy Matouš), i když v několika případech jsme se setkali i s podobou „Mathias“, již bychom tedy mohli přepisovat jako Matyáš nebo Matěj.

⁹ K roku 1601 se brněnský purkmistr společně s radním kolegiem přimlouvali u Jana Diviše ze Žerotína za měšťana a spoluradního Matouše Židlochovského, aby mu byla vydána v Židlochovicích „spravedlnost“ po jeho vlastním zemřelém bratru. AMB, fond A 1/3 Archiv města Brna, Sběrka rukopisů a úředních knih (dále AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih), rkp. č. 86, ff. 108v–109r. Srov. též Ivo NAVRÁTIL, *Sběrka rukopisů a úředních knih. Rukopis č. 86. Katalog*. In: Inventáře a katalogy Archivu města Brna, Brno 1978, č. zápisu 195. Dědictví po Jiříkovi Matouš nakonec získal. Vedle domu č. 28 v Židlochovicích spravoval tamtéž dvě zahrady (jednu za zámeckou zahradou a jednu za mlýnem), jeden lán a louku a roli na Vojkovsku. Jan BURK, *Historie židlochovských domů a jejich držitelů za léta 1609–1791*, Židlochovice 1936, s. 47–48.

¹⁰ Kniha byla založena roku 1559. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 2769. Srov. též H. JORDÁNKOVÁ – L. SULITKOVÁ, *Realita každodennosti a kritika faktů hromadné povahy*. In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století). Sborník příspěvků z konference uspořádané v Prostějově ve dnech 25.–27. dubna 1995. Prostějov 1997, s. 58–60 a hlavně pozn. 15 na s. 66.

¹¹ Peter von CHLUMECKY (ed.), *Das Ratsherrn und Apothekers Georg Ludwig Chronik von Brünn (1555–1604)*, Brünn 1859, s. 1; I. NAVRÁTIL, *Registra brněnské městské kanceláře na přelomu 16. a 17. století*. Diplomová práce obhájená na FF UJEP v Brně, Brno 1978, seznamy. Nový úřední rok v Brně začínal vždy ve středu po Velikonocích.

¹² P. von CHLUMECKY, *Das Ratsherrn*, s. 1–3, 61–64, 84, 87; I. NAVRÁTIL, *Registra*, seznamy.

¹³ AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 159.

¹⁴ AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkps. č. 279–281. Srov. též L. SULITKOVÁ (ed.), *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343–1619. Katalog I, Knihy městského hospodaření (komorní počty 1467–1619)*. Brno 1999, s. 49–53.

¹⁵ Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593–1606)*. Disertační práce obhájená na FF MU v Brně, Brno 2003, s. 115. Dvojčlenný úřad zastával společně s Vavřincem Austerliczerem. Týž, *Moravská zemská zbrojnice v Brně na přelomu 16. a 17. století*. In: Brno v minulosti a dnes (dále BMD) 17, 2003, s. 288. Srov. též AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkps. č. 159, fol. 277r–278r; 7127, fol. 7r–9v; též L. SULITKOVÁ (ed.), *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343–1619. Katalog III. Knihy počtů města a jeho zařízení (1419–1619)*, Brno 2003, s. 34.

¹⁶ AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkps. č. 462–465, 470–473. Srov. též SULITKOVÁ (ed.), *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343–1619. Katalog II. Knihy městského hospodaření (radní počty 1523–1619)*, Brno 2001, s. 87–91, 96–99.

ského pivovaru.¹⁷ Doba jeho správcování se různě prolínala, a tak Židlochovský v jednom úředním roce (1597–1598) byl jmenován hned do tří úřadů.¹⁸ Jelikož jednotliví odpovědní správci se sami podíleli na sestavování ročních rejstříků, které každoročně předkládali v době „*skládání počtů*“ k závěrečné bilanci, musíme bezpochyby předpokládat Matoušovu rutinní znalost psaní (česky a německy)¹⁹ a dobového účetnictví. Kde nabyl své širší (účetní) vzdělání, však zatím nevíme.

V květnu 1597²⁰ byl Matouš Židlochovský jmenován jedním ze zeměpanských výběrčích posudného v brněnském berním kraji a ve správě daní se angažoval i později. Od roku 1599 jej berní agendou pověřovali i stavové na zemském sněmu.²¹

Matouš Židlochovský i přes své později prokázané „profesní kvality“ do aktivní městské politiky vstoupil až po přiřazení se do rodiny nobilitovaného radního Šimona Grüblera z Altendorfu.²² V průběhu roku 1590 uzavřel své druhé²³ manželství se Salomenou,²⁴ Šimonovou dcerou, pravděpodobně z Grüblerova

¹⁷ AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 7140A, fol. 1r. Srov. též L. SULITKOVÁ (ed.), *Městské úřední knihy z Archivu města Brna 1343–1619. Katalog III*, s. 22–23.

¹⁸ Velká většina brněnských úřadů a podúřadů byla obsazována z pragmatických důvodů dvěma osobami. Srov. dále H. JORDÁNKOVÁ – L. SULITKOVÁ, *Kompetence brněnských radních v předbělohorské době. Porovnání se situací v dalších moravských královských městech*. In: *Documenta Pragensia* (dále DP) XXI, 2002, s. 39–54.

¹⁹ Srov. například AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 463, fol. 14r.

²⁰ AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 84, fol. 162rv.

²¹ Na podzim roku 1598 funkci zeměpanského výběrčího posudného vykonával společně se svým tchánem, Šimonem Grüblerem z Altendorfu. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 85, fol. 112r. Dále srov. T. STERNECK, *Město, válka a daně*, s. 115; TÝŽ, *Měšťanské elity v berních úřadech a královská města jako daňoví poplatníci – střet zájmů?* DP XXII, 2004, s. 233, 235 a pozn. 26 tamtéž, dále s. 236–237. Šimon Grübler byl dříve pověřován i výběrem městské sbírky, tedy byl tzv. „lozunkářem“, a to v letech 1587–1588 a 1592–1593. T. STERNECK, *Město, válka a daně*, s. 314–315.

²² Šimon Grübler byl přijat do městského společenství v královském městě Brně roku 1561. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 2769, fol. 52r. Již v roce 1564 poprvé zasedl v městské radě. Vladimír BURIAN, *Vývoj náboženských poměrů v Brně 1570–1618*, Brno 1948, s. 74, pozn. 319 tamtéž. V letech 1570 až 1603 vykonával celkem 16krát konšelský úřad (z toho v pěti úředních letech 1573–1574, 1580–1582, 1592–1594 byl delegován jako soudce čili tzv. podsoudce, jemuž byl svěřen k řešení ad hoc určitý soudní případ v zastoupení rychtáře společně s dalšími členy rady) a čtyřikrát se ujal rychtářského úřadu (v letech 1577–1579, 1582–1583 a naposledy v úředním roce 1594–1595). I. NAVRÁTIL, *Registra*, s. 209–214; H. JORDÁNKOVÁ – L. SULITKOVÁ, *Kompetence rychtářského úřadu v Brně v předbělohorském období*. In: *Pocita Janu Janákovi. K sedmdesátinám jeho přátel a žáci*, Brno 2002, s. 141, pozn. 73 tamtéž. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkps. č. 1762, 1769–1770, 1781–1782; 1766–1767, 1771, 1783. Na sklonku svého života byl jmenován do funkce správce městského statku v Kuřimi. Václav OHAREK, *Tišnovský okres. Vlastivěda moravská II. Místopis*, sv. LXV, Brno 1923, s. 283–284; Jan O. ELIÁŠ, *Pozdně renesanční zámek v Kuřimě*. In: *30 let Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně*, Brno 1989, s. 47–48; H. JORDÁNKOVÁ – L. SULITKOVÁ, *Brněnská městská kancelář*, s. 399–401.

²³ Srov. J. BURK, *Historie židlochovských domů*, s. 48; V. BURIAN, *Vývoj*, s. 76 a pozn. 347 tamtéž.

²⁴ Dne 25. ledna roku 1590 je Salomena vedena ještě jako dcera Šimona Grüblera, která se stala kmotrou dítěte Anny, dcery zlatníka Jošta Voglmana. K 15. červnu 1590 přijala kmotrovský závazek již jako žena Matouše Židlochovského. Šimon MAUR, *Výtah z matriky narozených u sv. Jakuba*, sign. 4, fol. 2r.

prvního manželství.²⁵ Tchán reprezentoval v 80. letech 16. století tu část brněnské měšťanstva, která se zprvu nepoddávala rekatolizačnímu nátlaku a tvrdohlavě setrvala na svém protestantském přesvědčení. Zatímco Grübler na konci svého života přestoupil na katolickou víru, jeho první zeť zůstal věren evangelickému vyznání.²⁶ Rodinnou sounáležitost k mladším manželčiny sourozencům projevil Matouš Židlochovský po tchánově smrti, kdy se vyhrotil spor o poručenství nad osiřelými nezletilými dcerami. Dívky měly být podle přání zesnulého otce vychovávány v katolickém duchu u měšťana Valentina Ducha.²⁷ Pro špatné zacházení však od něho utekly a uchýlily se do Matoušova domu. Brněnští si stěžovali u zemského hejtmana Karla z Liechtenštejna na rytíře z Altenperku, že se protiprávně ujal výchovy nejbližších příbuzných. Pře skončila v neprospěch Matouše Židlochovského.²⁸

Od poloviny 90. let 16. století byla protestantská brněnská měšťanská pospolitost vystavena silnému rekatolizačnímu úsilí ze strany pražského císařského dvora i olomouckého biskupa. Každoročně byl v měsíci červnu okazale slaven svátek Božího Těla, kterého se měla zúčastnit „celá brněnská obec“. Roku 1602 byly v průvodu všechny cechy i 24 předních luteránských měšťanů, kteří kráčeli za městskou radou se svícemi v rukou. Přesto se šest luteránů procesí nezúčastnilo. Všichni byli zjištěni a udáni do České kanceláře, kam byly zaslány také jejich písemné omluvy. Mezi provinilci²⁹ byl i Matouš Židlochovský. V tomto případě měla městská rada osoby nezúčastněné na náboženské slavnosti potrestat dle vlastního uvážení. Podle mínění současníka, kronikáře a lékárníka, radního Jiřího Ludwiga vyvázli heretici bez potrestání díky tchánovi Matouše Židlochovského.³⁰

²⁵ Grübler byl prokazatelně čtyřikrát ženat. První žena Eliška zemřela v roce 1581, druhá Uršula 1584 a třetí Anna 1595. Čtvrtou manželkou se stala v roce 1596 Kateřina Pesoldinová. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 7245, fol. 10v, 20r, 21r. Srov. též Šimon MAUR, *Výtah z matrik zemřelých u sv. Jakuba*, sign. 6, pag. 2; L. SULITKOVÁ – Jana ŠKOPOVÁ, *Dosud needované záznamy z kroniky brněnského lékárníka Jiřího Ludwiga (1574–1603)*. In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, C 40, 1993, s. 149, 151–152. V posledním pořizení ze 6. července roku 1603 vedle ženy Kateřiny jako hlavní dědicové jsou dále uvedeni tři synové (Pavel, Šimon a Hanuš) a jedna dospělá a tři nezletilé dcery (Salomena, Judita, Zuzana a Anna). AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 51, fol. 103v-110v.

²⁶ V. BURIAN, *Vývoj*, s. 74 a pozn. 319 tamtéž.

²⁷ V létě roku 1604 se oženil s osiřelou dcerou Kateřinou Grüblerovou [z Altendorfu?]. Š. MAUR, *Výtah z matriky oddaných u Jakuba*, sign. 5, pag. 2. Tamtéž, k roku 1603, duben, 17, je uveden Valentinův předchozí sňatek s Uršulou, vdovou po obchodníkovi se železem Kryštofu Schwanzovi z Retzu. Žena Kateřina je doložena ještě na podzim roku 1606. Srov. Š. MAUR, *Výtah z matriky narozených u sv. Jakuba*, sign. 4, fol. 9v. V testamentárním pořizení Valentina Ducha z roku 1614 je jako poslední manželka uvedena jistá Marie. Srov. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 51, fol. 485v.

²⁸ V. BURIAN, *Vývoj*, s. 36–37.

²⁹ Jakub z Achty, Jakub z Hoffu, Zachariáš Kressl, Kryštof Jordán z Uherčic a Šimon Šmutrher.

³⁰ V. BURIAN, *Vývoj*, s. 43 a pozn. 407 na s. 78.

Manželé Židlochoviští byli několikrát požádáni svými katolickými i luteránskými spoluměšťany o kmotrovství jejich dětí. Zatímco Matouš přijal tento závazek šestkrát v rozmezí let 1591–1603, jeho žena se stala kmotrou také pouze šestkrát, avšak to v delším časové úseku, v letech 1590–1618.³¹

I když na základě dochovaných rukopisných pramenů nebyl Matouš Židlochovský oficiálně přijat do svazku městské obce, přesto záhy dosáhl nobilitace.³² Počátkem roku 1596 mu byl císařem Rudolfem II. udělen erb³³ a predikát z Altenperku³⁴ a na jaře roku 1603 byl i se svými nezletilými syny přijat do řad moravského rytířstva.³⁵ Už od funkčního období 1602–1603 se s ním nesetkáváme mezi členy městské brněnské rady. Mladší pramenné údaje dokládají, že představitelé města ho v následujících letech chápou již jako příslušníka šlechtického stavu – „urozeného vladyku“.³⁶ Již v červnu roku 1602 vystupuje jako králův zmocněnec při výběru posudného na Moravě.³⁷ Pravděpodobně

³¹ Š. MAUR, *Výtah z matriky narozených u sv. Jakuba*, sign. 4, fol. 2r, 4v, 5v, 6v, 8r; 2r, 4r, 6r, 13r.

³² Srov. pozn. 10. V předbělohorském období v městě Brně žilo dohromady na 40 nobilitovaných měšťanských rodin. Jako první jsou doloženi k roku 1523 představitelé rozvětvené rodiny Munků z Ivančic (nejnověji H. JORDÁNKOVÁ, *Brněnská předměstí Cejl a Radlas – stručné dějiny do poloviny 17. století*. In: BMD 16, 2002, s. 316–327) a poté od konce 40. let 16. století Moravové z Mezeříččí, Ambrož z Ottersdorfu a Kostlachové z Křemže. K roku 1568 byl nobilitován pozdější tchán Matouše Židlochovského, Šimon Grübler.

³³ Josef PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930, s. 91, č. 217. Erb tehdy mu udělený je totožný s erbem uděleným roku 1568 Šimonu Grüblerovi (J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 89–90, č. 211), takže šlo s největší pravděpodobností o tzv. erbovní strýcovství. V druhé polovině 90. let 16. století obdrželi nobilitaci vedle Židlochovského z Altenperku i jeho budoucí švagr Jiří Šolc z Bohumína (v témže roce) a kalvinista Jakob z Achty (1597). Nobilitovaní konšelé zvolení od sedící či širší rady často zastupovali město navenek ve sporech se šlechtickou obcí. Tak například v roce 1601 byli Šimon Grübler z Altendorfu, Matouš Židlochovský z Altenperku, Mikuláš Černovský ze Švarcavy, Toman Buko z Bukoviny společně s Benediktem Umlaufem a Richardem Hiršem zmocněni k vedení sporu o vinný desátek z vinohradů u Starovic a Staroviček s Karlem z Liechtenštejna. V srpnu roku 1602 ve sporu pokračovali před zemským hejtmanem a zemskými úředníky jen tři zástupci z řad nobilitovaných měšťanů: Jan Kleinfeindt z Lobenštejnu, Mikuláš Černovský ze Švarcavy a náš Matouš Židlochovský z Altenperku. Poslední zápis v knize městské korespondence je nedopsán. Karel z Liechtenštejna vyznává, že upustil od vinného desátku z vinohradů, jež mají brněnští měšťané nejen v Starovicích a Starovičkách, ale také v Hustopeči a Přítlukách. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 86, fol. 132r-133r, 303v-304r, 314v-315r. I. NAVRÁTIL, *Registra*, č. zápisu 244, 518, 536. Avšak spor se táhl až do roku 1605, kdy brněnští 9. listopadu psali Liechtenštejnovi v souvislosti s jeho obstaráním úrody vína některým měšťanům kvůli údajnému nesplněnému slibu ho „založit“ určitou peněžní sumou. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 87, fol. 301r-302v. Srov. též T. STERNECK, *Město, válka a daně*, s. 340 a pozn. 109 tamtéž.

³⁴ J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 91, č. 217.

³⁵ Tamtéž; dále J. PILNÁČEK – Mojmír ŠVÁBENSKÝ, *Neznámé rody a znaky staré Moravy*, Brno 1983, s. 261, č. 132 (9. dubna 1603).

³⁶ Srov. například AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkps. č. 1799, fol. 70r (k roku 1609); 91, fol. 490rv (k roku 1614); 1808, fol. 82r (k roku 1616). Dosažení nižšího stupně šlechtictví nemuselo automaticky znamenat rezignaci na působení v městských správních orgánech. Například na Starém Městě pražském jsme svědky toho, že postupně pět rytířů v druhé polovině 16. století a začátkem 17. století působilo nadále v městské radě. Miroslava PŘIKRYLOVÁ, *Podíl nobilitovaných měšťanů na staroměstské správě v letech 1547–1648*. In: DP IX/1, 1991, s. 140–141.

³⁷ AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 86, fol. 285r. I. NAVRÁTIL, *Registra*, č. zápisu 484.

ke konci roku 1605 nebo na počátku nového roku byl novopečený člen rytířského stavu jmenován do čela zemské zbrojnice, která byla ve městě Brně umístěna v prostorách zemské soudnice. V červenci roku 1607 však požádal o zproštění služby. Jeho žádosti bylo vyhověno.³⁸ Co bylo v pozadí tak časně Matoušovy rezignace, dosud známé prameny neprozrazují. Hypoteticky lze uvažovat o jistém „vyčlenění“ z městské společnosti a zároveň „nedocenění“ ze strany samotné šlechtické obce, což mohlo vést k úplné rezignaci na jeho dosavadní politické a společenské aktivity.

Již od počátku 17. století byl Matouš Židlochovský sporadicky předvoláván k zemskému soudu. Poprvé jako brněnský měšťan a spoluradní, který v intencích zemského zřízení a smlouvy učiněné mezi vyššími stavy a měšťany měl poskytnout na prosbu Karla st. ze Žerotína svědeckou výpověď ve prospěch jeho příbuzné.³⁹ V brněnské knize evidence půhonů je na počátku roku 1609 rytíř Matouš „poháněn“ Hynkem Bořitou z Budče i s dalšími šlechtici „o svědectví ve velké majetkové při.“⁴⁰ Naposledy měl stanout před zemským právem v roce 1615, kdy byl pohnán nejdříve zdejší měšťankou Marií Duchovou, a to prostřednictvím zemského hejtmána Ladislava z Lobkovic, který žádal Brněnské „o stanovení termínu soudního stání a zajištění, aby se rytíř Matouš, vlastníci též usedlost podléhající městskému právu, dostavil k soudnímu přelíčení.“⁴¹ Ke konci téhož roku byl žalován Oldřichem Vítem ze Rzavého pro dlužní částku 84 ½ zl. mor.⁴²

I nadále zůstal Matouš Židlochovský „seděním v Brně“⁴³ a finančně těžil především z obchodu s vínem,⁴⁴ čímž se jako vladyka dostával do sporu s měst-

³⁸ T. STERNECK, *Město, válka a daně*, s. 115, pozn. 207; TÝŽ, *Moravská zemská zbrojnice*, s. 288–289.

³⁹ Jedna ze sporných stran byla Lidmila Žerotínská z Kolovrat v zastoupení Elišky ze Žerotína. AMB, fond A 1/1 Archiv města Brna, Sběrka listin, mandátů a listů (dále fond A 1/1 Sběrka listin, mandátů a listů), listina 1600, XI. 18. Rosice.

⁴⁰ Jednalo se celkem o finanční sumu 30 000 zl. mor. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 128, fol. 25rv.

⁴¹ AMB, fond A 1/1 Sběrka listin, mandátů a listů, listina 1615, III. 7. Holešov; AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 92. Srov. též Magdalena SKOUMALOVÁ, *Rozbor knihy korespondence města Brna z let 1615–1618 s ohledem na ohlas stavovského povstání*. Diplomová práce obhájená na FF UJEP v Brně, Brno 1987, registář.

⁴² AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 128, fol. 59r.

⁴³ Například AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkps. č. 88, fol. 229rv (k roku 1605); 128, fol. 25r (k roku 1609) a fol. 59r (k roku 1615). AMB, fond A 1/1 Sběrka listin, mandátů a listů, listina 1611, srpen, 20. Snad vlastnil i nějaký menší majetek v Dolních Kounicích (J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 91, č. 217), které tehdy patřily ochránci jednoty bratrské Bernardu Drnovskému z Drnovic. Augustin KRATOCHVÍL, *Ivančický okres*. Vlastivěda moravská. II. Místopis, sv. XXIII, Brno 1904, s. 155–156.

⁴⁴ S vínem obchodoval již dříve ve velkém, neboť například roku 1601 od něj městská rada odkoupila celkem třicet sudů vína (starého i mladého). AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 7245, fol. 38v; P. von CHLUMECKY, *Das Ratshernn*, s. 74. Počítáme-li, že na jižní Moravě bylo měřeno víno rakouskou měrou, pak desetivěderní sud podle vídeňské míry (sud po 450 vídeňských mázech) by měl přibližně 2 600 l vína. Viz Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň – Sušice, 1984, s. 89.

ským právem.⁴⁵ Přesto se například k 15. prosinci roku 1612 listinně zavázal, že „víno ze svých hustopečských a starovických vinic bude ve svém domě v Brně bez snahy o narušení městských privilegií skladovat pouze toho roku a v nijkém případě jej nedá šenkovat, nýbrž bude užívati jen pro svou potřebu.“⁴⁶ Výše uvedené vinice a brněnské městské vinice měl připsány v berní knize ke svým dvěma domům.⁴⁷ První z nich získal někdy počátkem 90. let 16. století v Orlí ulici (dnes č. 10), odhadnutý na 26 gr. 2 den., a od roku 1600 držel také sousední⁴⁸ objekt, který byl oceněn na 25 gr. 2 ½ den. Protože víme, že v odhadní části se i v pokročilém 16. století odráží nejvíce hodnota pozemku,⁴⁹ nebyl zřejmě ani jeden z těchto objektů příliš rozsáhlý, což ovšem nevyklučuje jeho možnou výstavnost. Kromě toho vlastnil ještě zahradu před Zelenou branou (Židovskou branou) v blízkosti jatek a zahradu a stodolu v Kožené ulici a od roku 1601 majetky v Židlochovicích a okolí po svém zemřelém bratrovi.⁵⁰ Prvně získaný dům (mezi Kryštofem Jordánem z Uherčic a Pavlem Grüblerem) spolu

⁴⁵ Poprvé v roce 1605 a naposledy 1613. Srov. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkps. č. 88, fol. 229rv; 91, fol. 241v. V téže „podvrtné“ činnosti pokračovala i vdova Salomena. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 92, fol. 280r (k roku 1616). Městská rada „urozené vladycy oznamuje, že smlouva s bývalým manželem, nyní již nebožtíkem, ohledně ukládání vína ve městě do tří let se nevztahuje na vína hustopečská a starovická.“ Srov. též Ivona ŠKRABALOVÁ, *Tzv. „červený“ kopiář města Brna z let 1615–1618. Zhodnocení písemné produkce za rok 1616*. Diplomová práce obhájená na FF UJEP v Brně, Brno 1986, s. 67. Srov. též následující poznámku.

⁴⁶ AMB, fond A 1/1 Sběrka listin, mandátů a listů. Revers byl vystaven na základě prozatímního rozhodnutí pře vyvalené mezi šlechtickou obcí na jedné straně a městy na straně druhé ohledně práva šlechticů skladovat vlastní víno v jejich městských domech. Pře se řešila na zemském sněmu v Brně 15. srpna 1612. (Srov. též František KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. Díl III, Brno 1905, s. 159–160.) O rok později (1613, říjen, 10) získal opětovně povolení k uskladnění hustopečského a starovického vína v brněnském domě. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 91, fol. 241v. Srov. též JANA ŠKOPOVÁ, *Tzv. „zelený“ kopiář města Brna za léta 1613–1614. Zhodnocení písemné produkce za rok 1613*. (Postižení odrazu přípravy českého stavovského povstání v r. 1618 v písemnostech města Brna.) Diplomová práce obhájená na FF UJEP v Brně, Brno 1987, s. 146. Vzhledem k dobrým vztahům brněnští radní kladně vyřídili žádost již rytíře Židlochovského z podzimu roku 1614, která se týkala dovozu vína z hustopečských a starovických vinic do jeho domu, a to na dobu tří let. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 91, fol. 493r–494r. Srov. též Kateřina KLIMEŠOVÁ, *Tzv. „zelený“ kopiář města Brna za léta 1613–1614. Zhodnocení písemné produkce za rok 1614*. (Postižení odrazu přípravy českého stavovského povstání v roce 1618 v písemnostech města Brna.) Diplomová práce obhájená na FF UJEP v Brně, Brno 1989, s. 133.

⁴⁷ AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 12, fol. 215v, 217v.

⁴⁸ Usuzujeme podle lokace domu jeho švagra, Pavla Grüblera, který k roku 1593 vlastnil dům v téže ulici mezi Matoušem Židlochovským a Matějem Apfelfrankem. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 1781, fol. 187r.

⁴⁹ L. SULITKOVÁ, *Ke kritice pramenů hromadné povahy k dějinám měst v 16. století*. In: *Časopis Matice moravské* 105, 1986, s. 297.

⁵⁰ AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 12, fol. 217v. Kožená ulice se nacházela spíše v blízkosti Branky, ale půjde patrně o tytéž nemovitosti, darované před „Zelenou branou“ roku 1608 Salomeně. Připsány jí byly s konečnou platností krátce před smrtí Matouše Židlochovského roku 1616. Srov. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkps. č. 1798, fol. 197r–198r; 1808, fol. 82rv. J. BURK, *Historie židlochovských domů*, s. 47–48. Srov. i pozn. 57.

se zahradou a stodolou před Zelenou branou daroval v dubnu 1608 své manželce Salomeně.⁵¹ Ta o rok později po Velikonocích část majetku prodala olomouckému biskupu Františkovi z Dietrichštejna.⁵²

Po změně své stavovské příslušnosti se Židlochovský částečně odcizil měšťanské společnosti, avšak až do své smrti roku 1616 obýval nadále dva vedle stojící domy v královském městě Brně v Orlí ulici. Životním stylem se sice nikterak zásadně neodlišoval od zámožnější vrstvy neurozených sousedů, ale jak dokládá archeologický nález z roku 1957, luxusním vybavením domácnosti se Matoušova rodina mohla bezesporu zařadit k vyšším šlechtickým kruhům.

Přestože Matoušova kariéra slibovala dobrou základnu i pro mužské potomky rodu, z nichž se uvádějí v městské matrice Matyáš a Jan, narození v letech 1598 a 1601,⁵³ o jejich dalším působení buď v městském prostředí, nebo v rámci rytířské obce nenacházíme nejmenších zmínek. Z dalších dvou dcer Jitka (Judita) zemřela jedenáctiletá na konci jara roku 1613⁵⁴ a o Anně, narozené již roku 1591,⁵⁵ nemáme též žádných dalších zpráv. Úmrtí druhorozené dcery otec Matouš těžce nesl, což se odrazilo jak v přípravách na pohřeb, tak ve vlastním smutečním obřadu.⁵⁶

Sám Matouš Židlochovský z Altenperku musel zemřít někdy na jaře roku 1616, kdy se po něm uvádí poprvé vdova Salomena.⁵⁷ Ta se připomíná ještě k roku 1626, kdy byla nucena prodat své majetky v Židlochovicích rakouskému rytíři Martinu Kryštofovi Groffensteinerovi z Glogenfurtu.⁵⁸

⁵¹ AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 1798, fol. 197v-198r. A. Gödel ve své rukopisné práci o brněnských domech mluví o „paláci“.

⁵² Za finanční obnos 1 500 zl. mor. prodala kardinálovi „dvě zahrady v jednu spojenou i s domem na předměstí před Zelenou branou proti sladovnímu mlýnu“. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 1799, fol. 70r-71r. Poslední majetky získala krátce před úmrtím svého muže na jaře roku 1616. Srov. pozn. 50, 57.

⁵³ Matyáš se narodil 11. ledna 1598 a Jan 21. října 1601. Š. MAUR, *Výtah z matrik narozených u sv. Jakuba*, sign. 4, fol. 4v, 6r.

⁵⁴ Mladší dcera se narodila 6. října 1602. Š. MAUR, *Výtah z matrik narozených u sv. Jakuba*, sign. 4, fol. 7r.

⁵⁵ Prvorozená dcera se narodila 20. srpna 1591. Š. MAUR, *Výtah z matrik narozených u sv. Jakuba*, sign. 4, fol. 2v.

⁵⁶ V roce 1602 vypracoval kardinál František z Dietrichštejna instrukci, která přímo zakazovala nosit při nekatolických pohřbech pochodně a zpívat luterské nábožné písně. Od téhož roku nebyli heretici pohřbíváni na městském hřbitově u kostela sv. Jakuba. Brněnští luteráni byli tedy pohřbíváni v okolí města na panstvích nekatolických majitelů (Řečkovice, Líšeň, Pravlov a jinde). Srov. V. BURIAN, *Vývoj*, s. 41, 39 a pozn. 347 na s. 77. Za zmínku stojí „*upozornění ze strany městské rady, aby se Matouš Židlochovský vyvaroval při pohřbu své dcery všeho, co Jeho Milost [biskup olomoucký] přísně zakazuje*“ (1613, VI. 11). AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 91, fol. 130v-131r. Srov. též J. ŠKOPOVÁ, *Tzv. „zelený“ kopiař*, s. 128.

⁵⁷ Ke dni 28. dubna 1616 je podchycen poslední Matoušův zápis před rychtářským právem, kdy daroval své ženě další majetky, a to stodolu a zahradu na Koželužské ulici s dodatkem, že po jeho smrti může s nemovitostmi volně nakládat. AMB, fond A 1/3 Sběrka rukopisů a úředních knih, rkp. č. 1808, fol. 82rv. Srov. též pozn. 45.

⁵⁸ J. BURK, *Historie židlochovských domů*, s. 47–48; J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 466, č. 2007A.

O životním stylu a úrovni stolování, která byla zavedena v domácnosti Matouše Židlochovského, nás písemné brněnské prameny neinformují. Jistou představu však můžeme získat podrobným vyhodnocením těch výrobků ze skla a cenných keramických nádob, které se již za jeho života dostaly mezi domovní odpad. Nejprve si zrekapitulujeme dochované skleněné exempláře:

1. Z poháru, patrně s vřetenovitou kupou, je dochován dutý malinovitý nod s částí zvonovité patky a malou částí kupy. Sklo je čiré, lehce nazelenalé s nádechem do šeda, s řídce jemnými bublinkami, bez koroze. Výška torza 5,5 cm (př. č. III/1).⁵⁹

Kolem poloviny 16. století se na pohárech objevují výrazné duté nody (ozdobná masivní část dříků poháru), vyfukované do kovových forem s plastickými vzory. V souborech renesančního skla na Moravě se zatím podařilo identifikovat pět-šest motivů, které se opakují s různou intenzitou. Nejjednodušší malinovitý nod bývá zároveň nejčastější. Velmi oblíbený byl také dekor „lvích maskaronů“ a „rozetek“. Ostatní nody jsou méně časté až ojedinělé. Je možné, že zatímco první tři vyjadřují obecně platný módní trend, méně časté jsou znakem regionálních výrobních okruhů. V každém případě poháry s těmito nody představují dražší výrobky než poháry s nody v jednodušším provedení.

2. Pohár s kalichovitou kupou představuje torzo kupy s mírně zaškrceným prstencem nade dnem a částí rozevírajících se stěn a část zvonité patky. Na dříku jsou znatelné tři drobné plné prstence. Sklo je čiré, lehce namodralé do šeda s bublinkami, na povrchu matný povlak s iris. Výška torza 7,2 cm (př. č. III/2).⁶⁰

Tento tvar kupy nepatří k nejběžnějším a dosud známé stejné poháry jsou zdobené emailovým dekorem. Neúplný pohár z Olomouce, Michalské ulice č. 4, nese biblický výjev Evy se stromem a hadem⁶¹ a spodní části dvou pohárů z Lipska jsou též s vyobrazeními postav.⁶² Stejného tvaru je i bohatě zdobený pohár z Plzně, Dominikánské ulice č. 2, který blíže uvádíme v souvislosti s pohárem č. 3 z našeho souboru.

3. Pohár s vřetenovitou kupou s letopočtem 15.1 zdobený plastickými nálepy a emailem, je neúplný, slepovaný. Kupa je vřetenovitá, mezi kupou a zvonovitou patkou, dochovanou bez okraje, jsou dva větší plné prstence s bílými emailovými body. Výzdobu na kupě tvoří pod okrajem bordura ze dvou řad bílých bodů, mezi kterými je zlacený pruh, pod bordurou čteme letopočet 15.1. Nade dnem se táhne dvojice linek nakreslená žlutým a zeleným emailem, ze kterých

⁵⁹ MuMB, inv.č. 4975.

⁶⁰ B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 19, č. 107; MuMB, inv.č. 4976.

⁶¹ Hedvika SEDLÁČKOVÁ (ed.), *Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996*, Olomouc 1998, s. 63, č. kat. 12.1–2.

⁶² Dirk SCHEIDENMANTEL, *Frühneuzeitliche Hohlglasfunde, Leipzig Peterstrasse 28*, Dresden 2002, s. 103, č. kat. 100 a 104.

vyrůstají stvolý trávy. Na kupě se třikrát opakuje motiv hlaviček cherubů malovaných na natavených plochých kruhových terčích (průměr 1,4 cm), orámovaných zlaceným proužkem, nad hlavičkami dvojice perutí s pevnými částmi bílým emailem, péra na jedné straně jsou červená, na druhé modrá. Kontury kreseb jsou provedeny tmavě hnědými linkami. Sklo je čiré, našedlé s nádechem do zelena, poměrně čisté. Průměr okraje 6,5 cm, výška torza 14,4 cm (př. č. II/1).⁶³

Pohár sám je zcela běžného tvaru, nevšední je jeho výzdoba. V celé Evropě jsme k ní našly jen několik analogií: v Plzni, Antverpách, Lüneburgu a v muzejní sbírce v Hannoveru. Jednodušší, pouze malovaná verze, je známa z Lipska.

V první řadě musíme uvést pohár ze studny 1 v Dominikánské ulici č. 2 v Plzni, která byla zaplněna v době pobytu císaře Rudolfa II. v tomto městě. Na kalichovité kupě se zaškrnceným prstencem u dna se třikrát opakuje motiv cherubů, mezi kterými jsou umístěny dvě Aeskulapovy hole. Sklo poháru je našedlé, perutě v žluté a červené barvě a na okraji je bordura z emailových bodů a zlaceného kruhu (př. č. II/2).⁶⁴

Druhý pohár s větvenitou kupou z odpadní jímky v Kaasstraat č. 13 v Antverpách je datován do 17. století a pokládán za výrobek českých skláren (př. č. II/3).⁶⁵

Další – celý (slepovaný) – pohár s vyšší, mírně kónickou kupou se dvěma prstenci na zvonovité patce pochází z odpadní jímky v Grosse Bäckerstrasse č. 22 v saském Lüneburgu. Je datován do první poloviny 17. století a je rovněž přičítán českým sklárnám.⁶⁶ Výška poháru z lehce našedlého skla je 16 cm (obr. 3:3). Na třikrát se opakujícím motivu s obličejí cherubů na plastických nálepech jsou dvojice perutí znázorněny střídavě barevnými emaily: bílý/modrý, bílý/červený, červený/modrý, čímž se liší od poháru z Brna, na kterém jsou všechna tři křídla v kombinaci modrého a červeného emailu (př. č. II/4).

Poslední příklad s natavenými nálepy představuje vysoký humpen s víkem ze sbírky Ernesta Wolfa⁶⁷ o výšce 33,8 cm. Sklo je bezbarvé, lehce našedlé. Na válcovitém těle s dutou zvonovitou patkou jsou rozmístěny tři dvojice oušek nad sebou, ve kterých byly původně skleněné kroužky, v kompletnosti se však dochovalo jen jedno ouško, čtyři jsou zcela odlomena. Mezi oušky lze rozlišit výzdobu terčů aplikovaných za studena: ve spodním pásu mají natavené dvo-

⁶³ B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 19, č. 108, tabulka XVIII; MuMB, inv.č. 4977.

⁶⁴ Západočeské muzeum v Plzni, inv.č. 24 226. Za poskytnutí dokumentace a kreseb děkujeme Františku Frýdovi.

⁶⁵ Sabine DENISSEN, *De opravingen Kaasstraat 13, afvalput 2 te Antwerpen*. III het Gals. In: Bulletin van de Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek 1, 1984, s. 29, 39–40, č. 44, tabulka 16.

⁶⁶ Peter STEPPUHN, *Katalog, Vorbemerkung*. In: Glaskultur in Niedersachsen. Tafelgeschirr und Haushaltsglas vom Mittelalter bis zur frühen Neuzeit, Lüneburg 2003, s. 134, č. kat. 3.034.

⁶⁷ Brigitte KLESSE – Hans MEYR, *Veredelte Gläser aus Renaissance und Barock*. Sammlung Ernesto Wolf, Wien 1987, č. kat. 29.

jice terčičků otisky pozlacených masek cherubů, nad nálepy křídla v barvách černé a zlaté. Po stranách perutí jsou dva stojící andělé, držící nad maskami erbovní štítky, motiv dnes již neurčitelný. V horní řadě je opět dvojice nálepů s maskami a křídly a nad nimi motiv květů. Pod okrajem je bordura zlacená s červeným a zeleným emailem, pod ní diamantem rytá jména „Fridrich/Sundtmann“ a „Mattheus/Frisse“ a mezi nimi letopočet „16/64“. Na základě typologického vyhodnocení výzdoby a srovnání s obdobnými exempláři autoři předpokládají, že letopočet, stejně jako diamantem rytý nápis ve středním poli, je pozdějším doplňkem a humpen datují do počátku 17. století a původ hledají v jižních Čechách.

S motivem hlaviček cherubů se setkáváme také v jednodušší, pouze v emailem malované podobě na humpenu z jímký 1 na Petersstrasse č. 28 v Lipsku. Dochovaly se pouze zlomky horní části, ovšem nasvědčující velkému tvaru o obsahu circa 1,5 litru (průměr okraje 12,6 cm). Pod bordurou z emailových bodů a zlaceného proužku se nacházejí čtyři groteskní kandelábry – střídavě dva ukončené stylizovaným rostlinným motivem a dva hlavičkami cherubů s vyznačenými rysy obličejů. Celý dekor je mimo obličej v tělové barvě proveden žlutým a modrým emailem. Humpen je datován do druhé poloviny 16. století, kdy dům, ke kterému patřila jímká, patřil bohatému kupci a lipskému měšťanovi Valtenu Leisemu.⁶⁸

Je nejméně pravděpodobné, že všechny výše uvedené kusy pocházejí z jedné dílny. Vedle motivu a jeho provedení tomu napovídá i našedlá sklovina, ze které jsou dochované exempláře vyrobeny. Původ můžeme hledat v některé sklárně v Dolním Rakousku. Motiv je přitom pro sklářské výrobky tak neobvyklý, že možnost zhotovení v několika různých sklárnách je téměř nepravděpodobná. Sklář se patrně inspiroval benátskými číškami s natavenými plastickými „maskami“, často zlacenými. Hlavičky cherubů pak doplnil dvojicemi perutí, což je renesanční motiv, který se velmi často v 16. století vyskytoval v architektuře, na kachlích i majolicích.

Málokterá renesanční nádoba ze skla poskytuje tak názornou představu o distribuci výrobků jedné dílny doslova po celé Evropě, jako tyto zcela ojedinělé poháry a číše s motivem hlaviček cherubů na aplikovaných terčovitých nálepech, a právě v tomto je snad největší význam všech nalezených exemplářů.

4. Z poháru s trychtýřovitou kupou a zlaceným dekorem, doplněným aplikovanými drobnými perličkami, zůstaly pouze dva zlomky horní části. Okraj nese zlacený pruh o šířce 0,8 cm, pod ním se vine linka jemných zlatých bodů. Na kupě jsou části patrně pěticípých hvězdic, na jejichž hrotech jsou nataveny trojice jemných dutých perliček ze skla, rovněž se stopami zlacení. Některé

⁶⁸ D. SCHEIDENMANTEL, *Frühneuzeitliche Hohlglasfunde*, s. 56–57, č. kat. 123–124, barevná fotografie na přídeščí.

se dochovaly jen jako stopa po nalepení. Sklo je čiré, bezbarvé, s nádechem do šeda, čisté. Průměr okraje 7,8 cm (př. č. III/4).⁶⁹

Výzdoba zlacených hvězdic patří k poměrně rozšířenému motivu, který se většinou objevuje na pohárech. Je známa například ze souborů rudolfinského skla na Pražském hradě.⁷⁰ Z Moravy jsou příklady známy z Olomouce, kde v bohaté jímce 81/83 na Pekařské ulici č. 5 se nacházel komplet dvou nižších válcovitých číší a dvou pohárů s vřetenovitou kupou s motivem zlacených hvězdic,⁷¹ a z Brna, z jímky na Kobližné ulici č. 4. V druhém případě byly nalezeny zlomky holby s hvězdicemi, které jsou stejně jako na poháru z Orlí ulice doplněny natavenými perličkami. Obě brněnské nádoby jsou z kvalitního, tenkostěnného bezbarvého skla.

Drobné skleněné natavené perličky jsou zcela výjimečným výzdobným prvkem. Objevuje se pouze na třech holbách, dochovaných ve sbírkách světových muzeí. První dvě jsou z modrého skla a nesou emailový a zlacený geometrizující vzor, zvýrazněný perličkami. Jsou datovány do počátku 17. století a jejich původ je hledán v Čechách.⁷² Axel von Saldern se zmiňuje také o třetím kusu – džbánku ze sbírek muzea ve Vratislavi, který podrobně popsal Erwin Czihak. Podle vyobrazení se však jedná o holbu ze „světlého“ (bezbarvého?) skla, nesoucí emailem provedený erb se zlatým kohoutem držícím v zobáku dešťovku a s datem 1617. Dedikační nápis spojuje holbu s Jiřím Wandererem, členem jednoho z nejvýznamnějších sklářských rodů v Čechách a na Moravě: „*Dises kennichen von Geörge Wandern glasmoller zue Friedrichswalde, vorehret den 18. Dezemb. Dis 1617 Jahres*“.

Holbu z muzea ve Vratislavi je tedy možné nejen přesně datovat, ale je také znám její výrobce – Jiří Wanderer z Liberce. Později byl džbánek opatřen cínovou zlacenou montáží s vročením 1676.⁷³ Další výrobky – humpeny a holba – zdobené perličkami byly vyrobeny v polovině 17. století v saských sklárnách.⁷⁴

5. Z poháru s vřetenovitou kupou zdobeného diamantem a zlacenými květy máme jen zlomek kupy bez okraje. Dekor rytý diamantem probíhá v horizontálních pásech, ve volném pásu je v negativním otisku část květu se stopami zlacení. Sklo je čiré, velmi lehce našedlé, téměř bez bublinek, na povrchu s počínající mléčnou korozí. Rozměry zlomku 5,4×3,3 cm (př. č. III/5).⁷⁵

⁶⁹ B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 19, č. 109; MuMB, inv.č. 4978.

⁷⁰ K. HETTES, *Venetian Trends in Bohemian Glassmaking in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. In: *Journal of Glass Studies* 5, 1963, Fig. 22–23.

⁷¹ H. SEDLÁČKOVÁ (ed.), *Renesanční Olomouc*, s. 85–86, č. kat. 16.1–2–5.

⁷² Germanisches National Museum Nürnberg, inv.č. HG 2318 a The Art Institute of Chicago, inv.č. 27.103; Axel von SALDERN, *German enameled Glass*. The Corning Museum of Glass, New York 1965, s. 174/ Fig. 323, 175/ Fig. 324, 176.

⁷³ Erwin CZIHAK, *Schlesische Gläser*, Breslau 1891, s. 104, 237, Fig. 26.

⁷⁴ Gisele HAASE, *Sächsisches Glas*, München 1988, s. 19–21, č. kat. 25–27.

⁷⁵ MuMB, inv.č. 4979.

6. Z čočkovité láhve manganového skla se dochovalo celé tělo a téměř celé hrdlo, pod okrajem ovinuté plochou lištou s rádelkem. Průměr těla je 8 cm, výška torza circa 15,5 cm, síla stěn 0,3–0,4 cm. Sklo je čiré, výrazně fialové, čisté (př. č. III/6).⁷⁶

S lahvemi s vysokým štíhlým hrdlem a tělem čočkovitého tvaru se v renesančních souborech setkáváme poměrně často. Všechny jsou výrazně silnostěnné až 0,5 cm a obvykle ze skla výrazně zbarveného kobaltem do temně modré barvy, méně z běžného skla nazelenalého. Ze skla fialového, tedy zbarveného manganem, je zatím známa tato jediná láhev z Brna. Tvar všech lahví je naprosto unifikovaný, všechny mají na hrdle pod okrajem rádelkované vlákno a okraj je rovně seříznutý. Velikost jednotlivých exemplářů se mírně liší. Pokud se dochovalo čočkovitě vypouklé dno, je povrch výrazně poškrábaný. Předpokládá se, že tyto láhve sloužily na tekuté koření při stolování, je ovšem evidentní, že vypouklé dno nedávalo nádobě žádnou stabilitu. Pravděpodobnější možnosti použití je „hladítka“ na textil, čemuž by nasvědčovala masivní sklovina a pracovní stopy na dně. Hladítka ve tvaru masivního skleněného plochého disku byla na územích západní a severozápadní Evropy používána již od 2. století a v některých oblastech sloužila až do novověku.⁷⁷ V našich zemích je známo několik exemplářů z 9. až 10. století z Mikulčic,⁷⁸ jeden kus z poloviny 13. století z Tisové u Hradce Králové⁷⁹ a jeden kus ze 14. století z Olomouce.⁸⁰

7. Z miniaturního džbánku z fialového – manganového skla zdobeného emailem se zachovalo pouze torzo spodní části a zlomek okraje. Kulovité tělo s vpíchnutým dnem má dno ovinuto silnějším hladkým vláknem a na válcovitém hrdle je jemné ovinuté vlákno. Dekor tvoří motiv šupin – na hrdle jsou žluté, na ovinutém vlákně bílé body, na těle šupiny bílé, uvnitř střídavě žluté a modré body. Sklo je čiré, výrazně fialové, řidce s jemnými bublinkami, uvnitř místy s jemnou důlkovou korozí. Průměr okraje je 2,5 cm, maximální průměr výdutě 4,6 cm, průměr dna 3 cm, výška circa 6,6 cm (př. č. III/7).⁸¹

Drobný džbánek představuje nejspíše dětskou hračku, jaké v této době byly vyráběny poměrně často z keramiky nebo i fajánse. Nádobky – hračky ze skla nejsou obvyklé. Z Brna jsou zatím známy pouze dvě miniaturní číšky s nálepy ze studny 1/94 na Petrově.⁸²

⁷⁶ B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 19, č. 111, tabulka XIX/112; MuMB, inv.č. 4980.

⁷⁷ P. STEPPUHN, *Katalog*, s. 190–192.

⁷⁸ Zdenka HIMMELOVÁ, *Nálezy skla z Mikulčic (okr. Hodonín)*. In: *Historické sklo 2. Sborník pro dějiny skla*, Čelákovice 2000, s. 88, obr. 6.

⁷⁹ Eva ČERNÁ (ed.), *Středověké sklo v zemích koruny české. Katalog*, Most 1994, č. kat. 59.

⁸⁰ H. SEDLÁČKOVÁ, *Gotické sklo na střední a severní Moravě v archeologických nálezech*. In: *Archaeologica historica* 26, 2001, s. 448, č. kat. 3.10.3, obr. 1:7.

⁸¹ B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 19, č. 112, tabulka XIX/113; MuMB, inv.č. 4981.

⁸² MuMB, inv.č. 18/94–232/114, 232/118.

Také fialová, manganem zbarvená sklovina, ze které byla vyrobena i čočkovitá láhev, se objevuje jen sporadicky. Na Moravě je znám džbánec s kulovitým tělem zdobený zlaceným dekorem z jímky V/73 z Olomouce, ulice 8. května,⁸³ případně holba se žebry z novokřtěnského dvora ve Strachotíně.⁸⁴

8. Vázičkovitý dutý nod se svislými žebry, vyplněný světle růžovou práškovitou substancí, pochází z poháru. Byl odlit do formy a od kupy a dříku je oddělen plochými terčovitými prstenci. Sklo je čiré, bezbarvé, čisté. Výška torza 3,7 cm (př. č. III/8).⁸⁵

K poháru, respektive k nodu, vyplněnému barevnou hmotou, se dochovaly analogie jen vzácně. Ve sbírkách Britského muzea v Londýně se nachází celý pohár s vyšší, mírně se rozevírající polovejčitou kupou a s větším dutým zploštělým nodem, který je zevnitř vyplněn zlatým prachem. Také kupa je zevnitř do dvou třetin výšky ode dna pokryta zataveným zlatým prachem, na okraji je zlatý proužek, stejně jako na okraji patky. Tento pohár byl vyroben v 16. století buď v Benátkách, nebo v jižním Holandsku v benátském stylu.⁸⁶ V odpadní jínce 1/96 na Dolním nám. č. 7 v Olomouci byl ve vrstvě první poloviny 17. století nalezen dutý nod s plastickým dekorem rozetek, vyfouknutý do kovové formy, který je naplněn tekutinou barvy silného čaje nebo kvalitního koňaku.⁸⁷

9. Z brněnského vilkumu zbyly jen zlomky válcovitého těla s emailovým květinovým dekorem. Na menším zlomku se vedle téměř celého květu dochovala u levého lomu část nápisové pásky a v negativním otisku také jedno špatně čitelné písmeno, snad „F“. Na větším torzu spodní části, spleném ze dvou zlomků, je listoví. Dekor je v barvách bílá – žlutá – sépiově hnědá – tmavě hnědá (kontury a linky). Sklo je čiré, velmi lehce nažloutlé, poměrně čisté, na povrchu jsou místy skvrny bílé opakní koroze. Průměr těla je circa 7,8 cm (př. č. III/9).⁸⁸

Vysoká válcovitá nádoba, která má dno posazené na duté zvonovité patce, nebo méně často jen ovinuté silným vláknem, bývá bohatě zdobená barevnými emaily, případně i rytá diamantem. Je známa jako „humpen“ nebo „vilikum“, případně „vítací číše“. Je pokládána za nejtypičtějšího představitele středoevropského renesančního skla a velký obsah odpovídal tehdejší zálibě v nadměrné oblibě piva či vína. Většina bohatě zdobených humpenů se dochovala v muzejních sbírkách a podle témat výzdoby je rozlišována řada variant, jako například „adlersbechery“ s bohatým dekorem šlechtických erbů, jiné s biblic-

⁸³ H. SEDLÁČKOVÁ (ed.), *Renesanční Olomouc*, s. 73, č. kat. 13.2–13.

⁸⁴ TÁŽ, *Soubor renesančního skla z areálu novokřtěnského dvora ve Strachotíně (okr. Břeclav)*. In: Jižní Morava 37/40, 2001, s. 49, č. kat. 44.

⁸⁵ B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 19, č. 106; MuMB, inv.č. 4982; obr. 1:8.

⁸⁶ Hugh TAIT, *The Golden age of Venetian Glass*, London 1979, s. 38, č. kat. 29, Plate 8.

⁸⁷ H. SEDLÁČKOVÁ (ed.), *Renesanční Olomouc*, s. 46, č. kat. 03.1–5.

⁸⁸ MuMB, inv.č. 4983.

kými a mytologickými výjevy, loveckými a žánrovými scénami a dalšími motivy.⁸⁹ Výzdoba bývá doplněna vročením, případně i dedikačními nápisy nebo průpovídkami. Z moravského prostředí musíme uvést vítací číši Vratislava z Pernštejna s rodovým znakem, která datováním před rok 1582 patří k nejstarším výrobkům s emailovou výzdobou u nás,⁹⁰ dále velký vilkum Maxmiliána Habsburského z roku 1582 s dekorem rytým diamantem, který byl vyroben u příležitosti jeho návštěvy na hradě Buchlově a je považován za domácí výrobek,⁹¹ a nakonec číši rodiny Zástřizlů ze Zástřizl, zdobenou kombinací malby za studena diamantem z roku 1602.⁹²

V archeologických souborech se zdobené humpeny nevyskytují příliš často, neboť patřily k cenným, a tedy i lépe opatrovaným kusům stolního nádobí. Brněnský humpen z Orlí ulice patrně nesl na přední stěně Matoušův erb, nad kterým byla nápisová páska. Dochovala se bohužel pouze větší část stěny s doplňkovým motivem květů, v tomto případě slunečnic. Za typicky „český“ motiv jsou pokládány snítky konvalinek, naopak slunečnice se objevují méně často, stejně jako lilie.

10. Z číše na duté zvonovité patce ze světle modrého opakního skla byla nalezena téměř celá patka kuželovitého tvaru. Průměr dna je 9,2 cm a výška torza 5 cm. Sklo je opakní, světle modré, místy se skvrnami rezavě hnědé opakní koroze (př. č. III/10).⁹³ Torzo pochází ze stejného tvaru jako předešle uváděný emaillem zdobený humpen, ovšem tato číše byla vyrobena z tzv. „mléčného“ skla, kterému dodal neprůhlednost kysličník olova. Výrobky z tohoto typu skla nejsou v renesančních souborech obecně běžným jevem. V Opavě byla například nalezena číška s emailovým dekorem rybích šupin⁹⁴ a z Olomouce pochází nezdobená číška stejného tvaru a další menší číška s tělem ovinutým vláknem.⁹⁵

11. Kalamář s optickým dekorem žeber představuje část široce rozevřeného límcovitého ústí se zúženým hrdlem, přecházejícím v kulovité tělo. Průměr okraje je 9 cm. Sklo je čiré, sytě modré (kobaltové), s jemnými bublinkami, čisté (př. č. III/11).⁹⁶ Je zajímavé, že skleněné kalamáře se poměrně často vyskytují v brněnských renesančních souborech, kdežto z Olomouce, kde byl materiál již podrobně zpracován, není dosud znám ani jediný.

⁸⁹ Axel von SALDERN, *German enameled Glass*.

⁹⁰ František Xaverius JIŘÍK, *České sklo*, Praha 1934, s. 38, tabulka III, 6.

⁹¹ Tamtéž, s. 39, tabulka I, 2.

⁹² Tamtéž, s. 39, tabulka IV, 8.

⁹³ MuMB, inv.č. 4984.

⁹⁴ Jiří PAVELČÍK – Jarmila ŠTĚRBOVÁ, *Macákové z Ottenburku. (Historie jednoho domu ve světle archivních pramenů a archeologického výzkumu.)* In: *Universitatis Ostraviensis Acta Facultatis Philosophicae Historica* 5, 1997, s. 145–172.

⁹⁵ H. SEDLÁČKOVÁ (ed.), *Renesanční Olomouc*, s. 72, č. kat. 13.2–10, 11.

⁹⁶ MuMB, inv.č. 4985.

Tvar je standardní – nádobka s baňatým tělem a velmi úzkým hrdlem má široký, vodorovně rozevřený límcovitý okraj a nese optický dekor svislých žeber. Velikost nádobek se mírně liší a některé kusy mají na nejširší výduti vodorovně natavené zvlněné pásy ze skla. Bývají vyrobeny jak z výrazně kobaltového skla, tak z běžného, nazelenalého. Z Brna můžeme jako příklad uvést kalamář z jímky v Dominikánské ulici č. 17,⁹⁷ z Kobližné ulice č. 4⁹⁸ nebo Zelného trhu č. 9.⁹⁹ Stejný tvar kalamářů byl publikován i ve Vídni.¹⁰⁰

12. Z poslední nalezené číše na duté zvonovité patce se dochovala spodní část s patkou a mírně vpíchnutým dnem a také část mírně se rozevírajících stěn. Sklo je čiré, bezbarvé s nádechem do zelenošeda, řídké s bublinkami, čisté. Průměr patky je 6,3×6,1 cm (př. č. III/12).¹⁰¹

Jednoduchá nezdobená varianta vysokých číší – „humpenů“ je běžnou součástí každého renesančního souboru. Tento tvar reprezentuje spolu s poháry typické renesanční sklo. Je pravděpodobné, že původní soubor obsahoval mnoho dalších zlomků běžného nezdobeného stolního skla, jako jsou poháry a číše, a také zásobních lahví různých rozměrů i tvarů, které v této době byly již docela často používané.

Brněnské soubory renesančního skla, tedy z doby zhruba od roku 1550 do poloviny 17. století, byly zatím podrobeny jen orientačnímu průzkumu. I za tohoto stavu je však možné konstatovat, že dochovaný výběr skla z jímky v brněnské Orlí ulici představuje v tomto městě jeden z nejkvalitnějších dosud známých nálezů (př. č. III, IV). Téměř každý exemplář je nějakým způsobem výjimečný – výzdobou (hlavičky cherubů, natavené perličky, nod vyplněný růžovou hmotou), sklovinou (sytě modrá, fialová, mléčné sklo) nebo tvarem (miniaturní džbáněk). Ani nejtypičtější renesanční nádoba – humpen s emailovým dekorem – není v královském Brně zcela obvyklá. I při zběžném hodnocení brněnského renesančního skla se ukazuje, že emailem zdobené sklo zde nedosáhlo tak velké obliby jako například v Olomouci, což bezesporu souvisí s odběrem zboží z různých výrobních okruhů. Ukazuje se, že Brno a jižní Morava byly zásobovány z dolnorakouských hutí, kde se vyráběla také barevná skla.¹⁰² S výrobky ze sytě modrého, fialového nebo neprůhledného červeného

⁹⁷ Rudolf PROCHÁZKA – Z. HIMMELOVÁ, *On the characteristic of the components of material culture and public health care of the town Brno in the 16th and 17th century*. In: *Studies* 1, 1990, s. 127–168.

⁹⁸ MuMB, přír.č. K 105–8.

⁹⁹ MuMB, přír.č. 13/88–1.

¹⁰⁰ Kinga TARCSAY, *Neue Erkenntnisse zum Spektrum des mittelalterlichen und neuzeitlichen Glases in Wien*. In: *Fundort Wien. Forschungsgesellschaft Wiener Stadtarchäologie. Berichte zur Archäologie* V, 2002, s. 183, Abb. 8.

¹⁰¹ MuMB, inv.č. 4986.

¹⁰² K. TARCSAY, *Zum Stand der mittelalterlichen und neuzeitlichen Glasforschung in Österreich*. In: *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 19, 2003, s. 170–172.

skla se totiž na jižní Moravě – na sídlech novokřtěnců – setkáváme relativně mnohem více než na střední a severní Moravě.¹⁰³

Matouš Židlochovský se však při výběru vybavení svého stolu neomezoval na zboží z jedné oblasti, ale uplatňoval vybraný vkus, projevující se na ojedinělém poháru s perličkovými nálepy a zlacenými hvězdicemi, který mohl být vyroben buď v severočeských nebo slezských sklárnách. Pravděpodobně benátského původu je pohár s nodem vyplněným růžovou hmotou.

Orientaci na dovoz zboží z Rakouska můžeme pozorovat také na luxusní keramice, kterou v souboru představuje džbán s aplikovanými medailony (př. č. V/1–3). Ústřední motiv, který se nedochoval v úplnosti, představuje medailon s výjevem Adama a Evy u stromu poznání. Vlevo od ucha je postava ženy v renesančním šatu. Nápis „RH.TORICA“ na spodním lemu suknice pak vyjadřuje, že jde o alegorické zobrazení. Druhý medailon vpravo od ucha je velmi poškozen, nejlépe se dochovala již výše zmíněná písmena „H“, „V“, „S“ v horním okraji a malá část rostlinného motivu. Pod kořenem ucha je výjev ukřižovaného Krista s lotry po obou stranách. Tyto čtyři hlavní reliéfy doplňují celkem nahodile rozmístěné menší aplikace: rozetky, list, žalud, postava muže do pasu, erbovní dvojhlavý orel s korunou a snad i motiv francouzské lilie. Plastická výzdoba byla kombinována s výrazným barevným dekorem, jehož obrysy byly nejprve vyryty na džbán. Základní barva džbánu je tmavě hnědá, výzdoba je zdůrazněna oranžovou, zelenou a bílou barvou. Výrazným dekorativním prvkem je pás ryté klikatky na hrdle mezi dvěma oranžovými pruhy. Jednotlivá pole klikatky jsou vyplněna střídavě bílou a sytější hnědou barvou.

Džbán, vyrobený v hrnčířské dílně ve Štýru, není v našich zemích zcela ojedinělý, neboť další dva pocházejí z Prahy.¹⁰⁴ Džbán z rudolfínské jímky na Pražském hradě nese stejný základní dekor, na jednom medailonu je však zachycen portrét císaře Rudolfa II. (př. č. V/4). Třetí džbán z Jindřišské ulice v Praze nese šlechtický erb (Šlikové) (př. č. V/5). Všechny tři porovnávané džbány jsou si natolik podobné, že není pochyb o jejich výrobě v jedné dílně. Oba pražské exempláře byly vyrobeny s vysokou pravděpodobností na objednávku, kdežto brněnský džbán – pokud v silně poškozeném medailonu nebyl erb majitele – patřil sice k luxusnímu zboží, určenému však pro běžný prodej. V každém případě dobře ilustruje společenské prostředí, do kterého Matouš Židlochovský z Altenperku příslušel.

¹⁰³ H. SEDLÁČKOVÁ, *Soubor renesančního skla z areálu novokřtěnského dvora ve Strachotíně*, s. 43–68; táž, *Nálezy renesančního skla z Pouzdřan, ok. Břeclav*. In: *Historické sklo 3. Sborník pro dějiny skla*, Čelákovice 2003, s. 35–46.

¹⁰⁴ Džbány z fondů Archeologického ústavu AV ČR v Praze a Národního památkového ústavu v Praze byly zapůjčeny na výstavu „Hodování a stolování v renesanci“, která se konala v červnu–září roku 1999 ve výstavních prostorách MuMB v Mělnické bráně. Za souhlas se zveřejněním snímků jako analogií k brněnskému džbánu děkujeme Janu Frolíkovi a Jaromíru Podliskovi z těchto institucí.

Také habánská fajáns byla v této době dostupná pouze nejvyšším dobře situovaným společenským vrstvám a v archeologických souborech se s ní setkáváme vzácně. Ze souboru v Orlí ulici se dochovalo jen několik kusů, většinou se zelenou polevou na povrchu: štíhlá holba (př. č. VI/1),¹⁰⁵ drobný melounovitý džbáněk (př. č. VI/2),¹⁰⁶ drobná vázička s vývalky na stěnách¹⁰⁷ a kónický koflík se sytě tmavě modrofialovou polevou (př. č. VI/2). Podle popisu B. Novotného byly v souboru také výrobky s bílou polevou a s dekorem ve žluté, zelené a modré barvě (svícen, blíže neurčené nádoby, poklička)¹⁰⁸ a další zlomky s polevou šedou a s fialovým mramorováním.¹⁰⁹

V Brně jsou habánské výrobky dále známy z jímký 17/90 na Mečové ulici č. 2, odkud pochází džbáněk s kulovitým tělem a též trojnohá pánev s bílou polevou. Je velmi pravděpodobné, že v nezpracovaném materiálu z dalších jímek se nacházejí zlomky tohoto zboží.

Mezi „lepší“ keramiku, v této době dostupnou měšťanským vrstvám, patřily malované talíře a mísy. V 90. letech 16. století se vedle starších výrobků s malbou na hnědém nástřepí začaly vyrábět také tvary s výzdobou na bílém podkladu ve snaze přiblížit se habánským fajánsím. Do této skupiny patří také malovaná mísa s dekorem květů v oranžové, hnědé a zelené barvě (př. č. VI/3), i když nepochybně ve zlomcích bylo takových mís a talířů v souboru více. Za zmínku stojí, že jedna z hrnčířských dílen na toto zboží pracovala patrně v Brně v Josefské ulici, kde byly nalezeny polotovary malovaných mís.¹¹⁰ Ukázkou běžně používaného hrnčířského zboží je mísa zdobená kukačkou s jednoduchým geometrizujícím motivem (př. č. VI/4).

Na závěr lze opětovně vyzvednout klady úzké spolupráce na poli historického bádání. Revize výše uvedeného archeologického výzkumu v kombinaci s písemnými prameny nám přinesla hmatatelný výsledek. I když neznáme prvotní povolání Matouše Židlochovského, podařilo se nám zmapovat jeho společenský vzestup v královském městě Brně, majetkové poměry, politické a společenské aktivity i náboženskou orientaci. To vše doplňuje nový přehled reprezentativní sady skleněných nádob a luxusní keramiky, tentokrát v porovnání s evropským vývojem renesančního sklářství.

¹⁰⁵ B. NOVOTNÝ, *Hromadný nález*, s. 17, č. 87, tab. XIV.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 17, č. 89, tab. XVI.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 17, č. 88, tab. XVI.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 18, č. 93–96, 98–99, 101.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 18, č. 97, 100, 102.

¹¹⁰ MuMB.

Závěr

Příspěvek je věnován nálezům z jímky v Brně, Orlí ulici č. 10, která byla zkoumána na konci 50. let 20. století. Obsahovala nejméně 200 keramických nádob, včetně habánských fajánsí a luxusního džbánů s plastickými medailony, a obsáhlý soubor dutého skla. Nález byl krátce po odkrytí zveřejněn vedoucím výzkumu Borisem Novotným (1959), ovšem v kvalitě poplatné tehdejší možnosti tisku. Ze zveřejněných nálezů se však do Muzea města Brna, kde je dnes nález uložen, dostal jen výběr dvanácti nádob ze skla a nebyly také předány některé zlomky habánských fajánsí. Přesto dochované předměty velmi výstižně ilustrují společenský status, ekonomické postavení a vybraný vkus v domácnosti majitele domu, kterým byl v této době Matouš Židlochovský z Altenperku.

Tento rodák z nedalekých Židlochovic se v královském městě Brně etabloval před rokem 1589. Po vstupu do konšelského sboru byl v letech 1590–1602 pověřován správou různých hospodářských úřadů. Od roku 1597 se angažoval i v berní agendě. I přes své profesní kvality do městské politiky vstoupil až po přičlenění se do rodiny vlivného nobilitovaného radního Šimona Grüblera z Altendorfu. Matouši Židlochovskému byl v roce 1596 udělen erb a predikát a již roku 1603 byl přijat se svými mužskými potomky do řad moravského rytířstva. Po roce 1607 rezignoval na své dosavadní společenské aktivity, ale přesto zůstal nadále „seděním v Brně“, kde vlastnil v Orlí ulici dva vedle sebe stojící domy. Finančně těžil především z obchodu s vínem. Životním stylem se Matoušova rodina zásadně neodlišovala od zámožnější vrstvy neurozených sousedů, ale vysoce je převyšovala luxusním vybavením své domácnosti. Matouš Židlochovský zemřel na jaře roku 1616. Vdova se připomíná ještě k roku 1626.

Ačkoliv zařazení souboru do doby okolo přelomu 16. a 17. století je zcela zjevné, potvrzení nacházíme na vročení „159?1“ na nejcennějším poháru, který je zdoben motivem hlaviček cherubů (př. č. II/1). Výzdoba barevnými emaily je v tomto případě doplněna plastickými terčíky s malovanými obličejí. Pro tento ojedinělý způsob výzdoby jsme našly v Evropě pouze analogie na pohárech z Plzně, Antverp, Lüneburgu (př. II/2–4) a na humpenu ze sbírky Meyer-Klesse v Hannoveru. V malované podobě se motiv objevuje na poháru v Lipsku. Všechny exempláře pocházejí nepochybně z jedné dílny, snad v Dolním Rakousku. Představují tak výstižný doklad o distribuci výrobků jedné dílny doslova po celé Evropě. Z dolnorakouských skláren je patrné i čočkovitá láhev (používána k hlazení textilu?, př. č. III/6) a miniaturní džbánek s emailovou výzdobou z manganového skla (dětská hračka?, př. č. III/7), stejně jako kalamář s optickým dekorem žeber ze sytější modrého skla (př. č. III/11). Pohár se zlatými hvězdami, doplněnými drobnými perličkami ze skla (př. č. III/4), byl

naproti tomu patrně vyroben v severočeských nebo saských sklárnách, odkud je známo několik výrobků se stejným typem výroby. Původ poháru, ze kterého se dochoval vázičkovitý nod se žebry, vyplněný růžovou hmotou (př. č. III/8), můžeme hledat v Itálii. Ostatní poháry, ze kterých se dochovaly malinovitý nod odlévaný do kovové formy (př. č. III/1), kalichovitá kupa (př. č. III/2) a kupa s dekorem rytým diamantem a se zlacenými květy (př. č. III/5) i vysoké číše (př. č. III/9 – zdobená emailem, př. č. III/10 – z modrého opakního skla, př. č. III/12 – z nazelenalého skla), zastupují běžnou dobovou produkci vyšší cenové kategorie.

Luxusní zboží představoval také džbán s barevnými polevami a plastickými aplikacemi. Ústřední motiv představuje medailon s Adamem a Evou u stromu poznání, vlevo od ucha je alegorická postava ženy s nápisem „*RH.TORICA*“ a vpravo neúplný medailon s písmeny „*V*“ „*H*“ „*S*“ u horního okraje. Pod kořenem ucha se nachází Ukřižovaný s lotry po stranách (př. č. IV/1–3). Džbán se stejnými výzdobnými prvky byl nalezen v rudolfínské jímcce na Pražském hradě a nese medailon s portrétem Rudolfa II (př. č. V/4); třetí, nesoucí erb Šliků, pochází z výzkumu v Jindřišské ulici v Praze (př. č. V/5). Je velmi pravděpodobné, že se jedná o výrobky hrnčířské dílny v rakouském Štýru, vyrobené na zakázku.

Z početné kolekce zlomků habánských fajánsí, které uváděl B. Novotný, se dochovalo několik nádob se zelenou polevou položenou na bílé hlince jako štíhlá holba, drobný melounovitý džbánek a vázičkovitá nádobka. Část kónického koflíku nese polevu tmavě fialovou (př. č. VI). Také habánské výrobky nebyly v této době dostupné běžným měšťanským vrstvám. V archeologických souvislostech se s nimi setkáváme jen zcela výjimečně a v nejvyšším společenském světském nebo církevním prostředí.

SEZNAM PŘÍLOH:

- Barevná příloha č. II/1: Pohár z Brna, Orlí ulice. Foto K. Šabata.
Barevná příloha č. II/2: Pohár z Plzně. Za poskytnutí kresby a snímku děkujeme F. Frýdovi za Západočeského muzea v Plzni.
- Barevná příloha č. II/3: Pohár z Antverp.
Barevná příloha č. II/4: Pohár z Lüneburgu. Foto Karel Šabata.
Barevná příloha č. III: Brno, Orlí ulice č. 10 – nádoby ze skla, kresby.
Barevná příloha č. IV: Brno, Orlí ulice č. 10 – skleněné nádoby z jímky. Foto Karel Šabata.
- Barevná příloha č. V/1-3: Brno, Orlí ulice č. 10 – džbán s aplikovanou výzdobou. Foto Karel Šabata.
Barevná příloha č. V/4: Džbán z Pražského hradu. Foto Markéta Ondrušková.
Barevná příloha č. V/5: Džbán z Prahy, Jindřišské ulice. Foto Markéta Ondrušková.
Barevná příloha č. VI/1: Brno, Orlí ulice č. 10 – holba se zelenou polevou. Foto Karel Šabata.
- Barevná příloha č. VI/2: Brno, Orlí ulice č. 10 – džbánek melounovitý a kotlík. Foto Karel Šabata.
Barevná příloha č. VI/3: Brno, Orlí ulice č. 10 – zdobené mísy. Foto Karel Šabata.
Barevná příloha č. VI/4: Brno, Orlí ulice č. 10 – mísa zdobená kukačkou. Foto Karel Šabata.

Glasscherben aus dem Haushalt von Matouš Židlochovský

RESÜMEE

Der Beitrag befasst sich mit Funden aus einer Müllgrube in Brünn, in der Straße Orlí Nr. 10, die Ende der 50er Jahre des 20. Jahrhunderts untersucht wurde. Sie enthielt mindestens 200 keramische Gefäße einschließlich der Habaner Fayencestücke und eines edlen Kruges mit plastischen Medaillons, sowie eine umfangreiche Kollektion von Hohlglas. Der Fund wurde kurz nach der Entdeckung (1959) vom Leiter der Untersuchung Boris Novotný veröffentlicht, allerdings in einer Qualität, die den damaligen Druckmöglichkeiten entsprach. Von den veröffentlichten Funden kam jedoch nur eine Auswahl von zwölf Glasgefäßen in das Museum der Stadt Brünn, wo der Fund heute aufbewahrt wird, auch wurden viele Fragmente der Habaner-Fayence-Arbeiten nicht übergeben. Trotzdem illustrieren die erhaltenen Gegenstände sehr zutreffend den gesellschaftlichen Status, die ökonomische Stellung und den gehobenen Geschmack im Haushalt des Hausbesitzers, der zu dieser Zeit Matouš Židlochovský von Altenperk war.

Er stammte aus dem nahen Städtchen Židlochovice und in der königlichen Stadt Brünn etablierte er sich vor 1589. Nach der Ernennung zum Schöffen wurde er in den Jahren 1590–1602 mit der Verwaltung diverser Wirtschaftsämter beauftragt. Von 1597 an war er auch in der Steueragenda tätig. Trotz seiner beruflichen Qualitäten konnte er erst durch Einheirat in die Familie des einflussreichen, nobilitierten Ratsherrn Simon Grübler von Altendorf in die städtische Politik eintreten. 1596 erhielt Matouš Židlochovský Wappen und Prädikat und bereits 1603 wurde er mit seinen männlichen Nachkommen in die Reihen der mährischen Ritterschaft aufgenommen. Nach 1607 zog er sich von seinen bisherigen gesellschaftlichen Aktivitäten zurück, trotzdem blieb er „sesshaft in Brünn“, wo er zwei benachbarte Häuser in der Straße Orlí besaß. Finanziell profitierte er vor allem von dem Weinhandel. In ihrem Lebensstil unterschied sich seine Familie nicht grundsätzlich von den wohlhabenderen Schichten der nichtadeligen Nachbarn, sie übertraf sie allerdings stark in der luxuriösen Ausstattung des Haushalts. Matouš Židlochovský starb im Frühling 1616. Seine Witwe wurde noch 1626 erwähnt.

Obwohl die Datierung der Kollektion in die Zeit um die Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert ganz offensichtlich ist, findet man eine Bestätigung dafür im Datum „159(?)5“ an dem wertvollsten Pokal, der mit Cherubköpfchen geschmückt

ist (Abb. Nr. II/1). Die Verzierung mit farbigen Emaillen ergänzen in diesem Fall plastische Scheiben mit gemalten Gesichtern. Analogien für diese einmalige Dekoration haben wir europaweit nur auf Pokalen aus Pilsen, Antwerpen und Lüneburg (Abb. II/2–4) und auf einem Humpen aus der Sammlung Meyer-Klesse in Hannover gefunden. In gemalter Form erscheint dieses Motiv auch an einem Pokal in Leipzig. Alle Exemplare stammen zweifellos aus derselben Werkstatt, wohl aus Niederösterreich. Sie stellen einen schlagenden Beweis für die buchstäblich europaweite Verbreitung der Erzeugnisse aus einer Werkstatt dar. Aus niederösterreichischen Glashütten stammen anscheinend auch eine linsenförmige Flasche (zur Textilglättung verwendet?, Abb. Nr. III/6) und ein Miniaturkrug mit Emailleverzierung aus Manganglas (Kinderspielzeug?, Abb. Nr. III/7) sowie ein Tintenfass mit optischer Rippen-Dekoration aus tiefblauem Glas (Abb. Nr. III/11). Ein Pokal mit vergoldeten Sternen, die von feinen Glasperlen ergänzt werden (Abb. Nr. III/4), wurde hingegen wohl in nordböhmischen oder sächsischen Glashütten hergestellt, von wo man einige Produkte von ähnlichem Herstellungstypus kennt. Die Herkunft eines Pokals, von dem sich ein vasenförmiger, mit rosigem Stoff ausgefüllter Nodus mit Rippen erhalten hat (Abb. Nr. III/8), kann man in Italien suchen. Andere Pokale, von denen sich ein himbeerförmiger, in Metallform gegossener Nodus (Abb. Nr. III/1), eine kelchförmige Kuppa (Abb. Nr. III/2) und eine Kuppa mit diamantgraviertem Dekor und vergoldeten Blüten (Abb. Nr. III/5) sowie hohe Kelche (Abb. Nr. III/9 – verziert mit Emaille, Abb. Nr. III/10 – aus blauem Opakglas, Abb. Nr. III/12 – aus grünlichem Glas) erhalten haben, repräsentieren die übliche zeitgenössische Produktion der höheren Preiskategorie.

Luxusware war auch ein Krug mit farbigen Glasuren und plastischen Applikationen. Das zentrale Motiv stellt ein Medaillon mit Adam und Eva am Baum der Erkenntnis dar, links vom Henkel steht eine allegorische Frauenfigur mit der Aufschrift „*RH.TORICA*“, rechts ein unvollständiges Medaillon mit den Buchstaben „*V*“ „*H*“ „*S*“ am oberen Rand. Unter dem Henkelansatz befindet sich Jesus mit den beiden gekreuzigten Räubern an den Seiten (Abb. Nr. V/1–3). Ein Krug mit gleichen Dekorelementen wurde in einer rudolfinischen Müllgrube in der Prager Burg gefunden, er trägt ein Medaillon mit einem Porträt von Rudolf II. (Abb. Nr. V/4); ein dritter, mit einem Wappen der Schlicks, stammt aus einer Untersuchung in der Straße Jindřišská in Prag (Abb. Nr. V/5). Es ist sehr wahrscheinlich, dass es sich um Auftragsprodukte einer Töpferwerkstatt im österreichischen Steyr handelt.

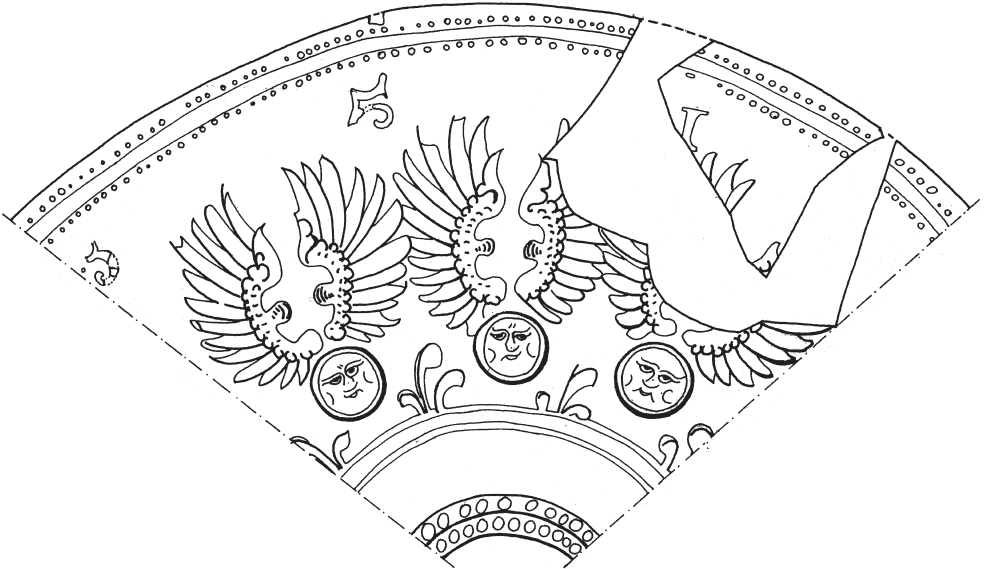
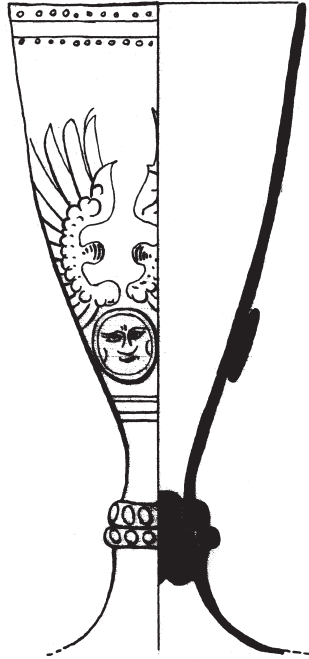
Aus der umfangreichen Kollektion von Fragmenten der Habaner Fayence, welche von Novotný erwähnt wurde, haben sich einige Gefäße mit grüner Glasur auf weißem Ton erhalten, ebenso wie ein schmales Bierglas, ein zierlicher melonenförmiger Krug und ein kleines vasenförmiges Gefäß. Ein Fragment einer

konischen Tasse trägt eine dunkelviolette Glasur (Abb. Nr. VI). Auch die Habaner-Produkte waren zu dieser Zeit für allgemeine Bürgerschichten unerschwinglich. In archäologischen Zusammenhängen trifft man sie nur ganz selten, und zwar im obersten weltlichen oder geistlichen Gesellschaftsmilieu.

BAREVNÁ OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

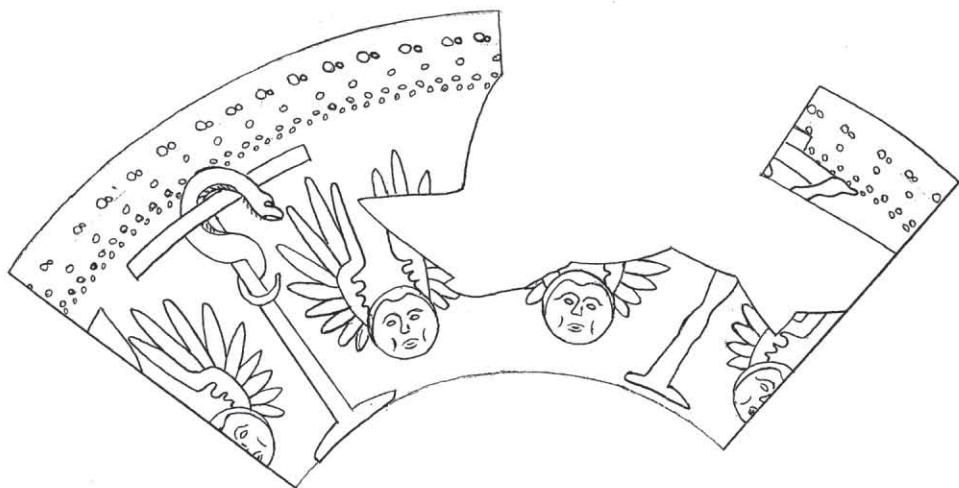
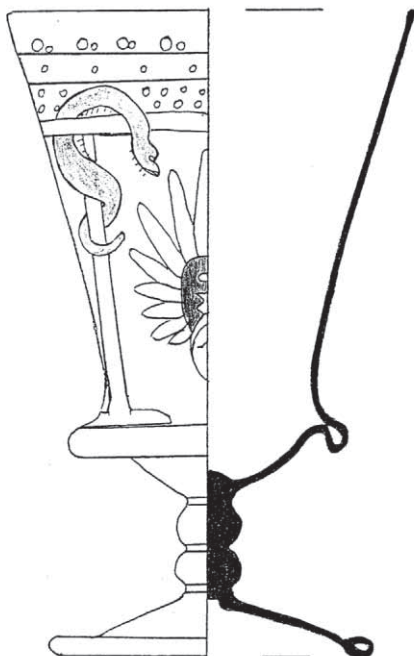
Barevná příloha č. II/1: Pohár z Brna, Orlí ulice.

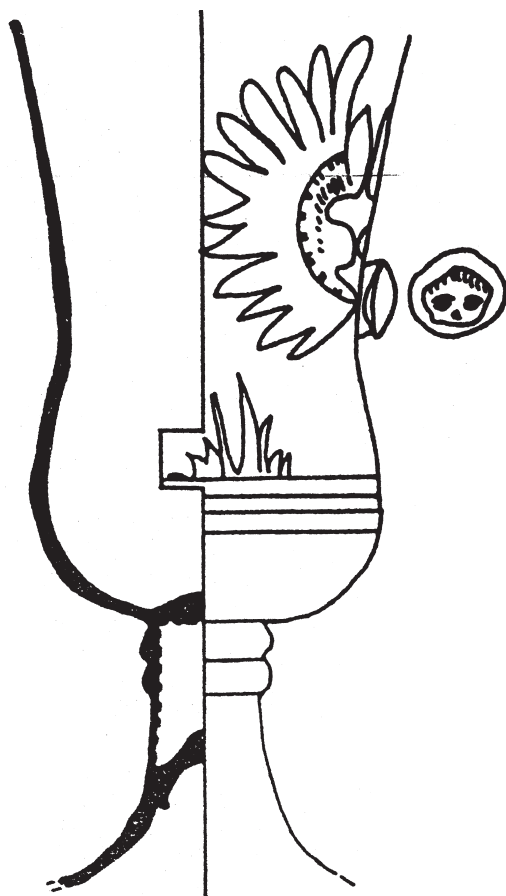
Barevná příloha č. II/1: Pohár z Brna, Orlí ulice.

Barevná příloha č. II/2: Pohár z Plzně.

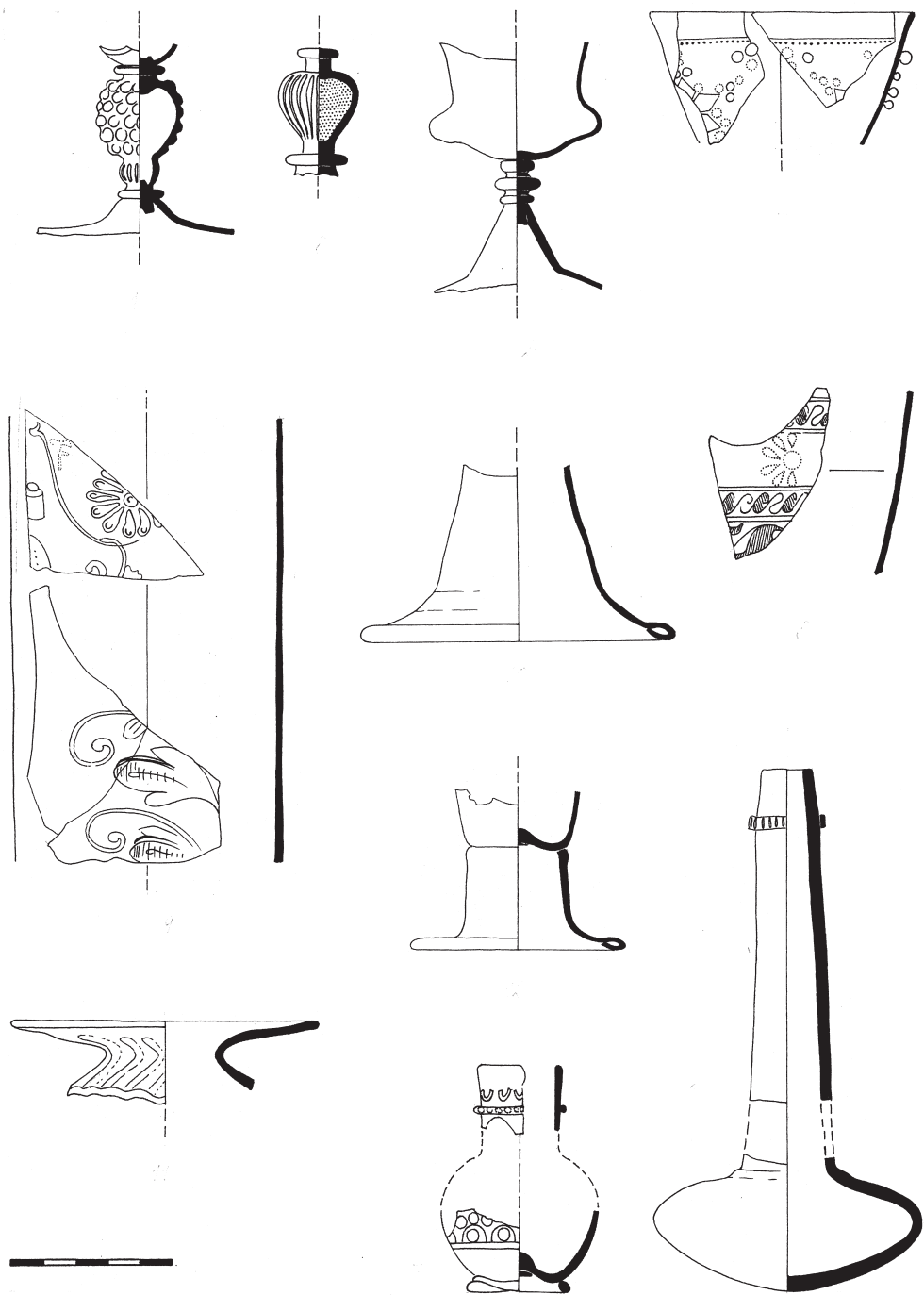
Barevná příloha č. II/2: Pohár z Plzně.

Barevná příloha č. II/3: Pohár z Antverp.

Barevná příloha č. II/4: Pohár z Lüneburgu.

Barevná příloha č. III: Brno, Orlí ulice č. 10 – nádoby ze skla, kresby.

Barevná příloha č. IV: Brno, Orlí ulice č. 10 – skleněné nádoby z jímky.

Barevná příloha č. V/1-3: Brno, Orlí ulice č. 10 – džbán s aplikovanou výzdobou.

Barevná příloha č. V/4: Džbán z Pražského hradu.

Barevná příloha č. V/5: Džbán z Prahy, Jindřišské ulice.

Barevná příloha č. VI/1: Brno, Orlí ulice č. 10 – holba se zelenou polevou.

Barevná příloha č. VI/2: Brno, Orlí ulice č. 10 – džbánek melounovitý a kotlík.

Barevná příloha č. VI/3: Brno, Orlí ulice č. 10 – zdobené misy.

Barevná příloha č. VI/4: Brno, Orfí ulice č. 10 – mísa zdobená kukačkou.